

Litteraturgranskningar

Litteraturredaktör: Björn Östbring

Siedentop, Larry, 2014. *Inventing the Individual: The Origins of Western Liberalism*. London: Penguin Books.

Anmälan av Jesper Ahlin

Det liberala samhället är en lagstyrd och marknadsekonomisk demokrati. Beskrivningen är säkert bekant. Lika bekant är nog också tanken att det liberala samhället har sina rötter i upplysningen, och att det därför inte är meningsfullt att tala om en liberalism innan den franska revolutionen. Larry Siedentop vill med sin bok *Inventing the Individual: The Origins of Western Liberalism* utmana den senare av dessa föreställningar.

I korthet driver Siedentop de sammanflätade teserna att liberalismens kärna består av moralisk individualism, att denna kärna kan spåras tillbaka till den tidiga kristendomen och, slutligen, att det liberala samhället därför har ett kristet ursprung. Boken är intresseväckande men inte övertygande. Jag återkommer till detta efter att först ha redogjort för Siedentops argumentation.

Nästan alla västerländska samhällen är mer eller mindre liberala, i ovan nämnda säkert bekanta bemärkelse. Där görs en åtskillnad mellan det privata, som hör till den enskilde individen, och det offentliga, som individen har en relation till. Statens och samhällets institutioner är orienterade kring individer och inte kollektiv: det är till exempel den enskilde människan och inte hennes familj som straffas om hon bryter mot lagen, liksom att det både socialt och juridiskt är vedertaget att individen har angelägenheter som bara är hennes och inte någon annans. I det liberala västerlandet, eller åtminstone i dess ideal, råder en moralisk individualism.

Siedentop inleder sin bok med tre kapitel om det antika västerländska samhället. Det "privata" var där inte någonting som gällde individen utan familjen. Familjen var samhällets minsta organisatoriska enhet och styrdes av en patriark. Enskilda människor erkändes inte som sådana, utan som bärare av sociala roller. De var fäder och hustrur, fria och slavar, härskare och medborgare, och så vidare – inte individer. En samling familjer utgjorde tillsammans en stad och i staden kunde patriarkerna och deras söner leva som medborgare. Det enda livet värt att leva, som Aristoteles uttryckte det.

Det var aposteln Paulus som introducerade individen som idé, menar Siedentop. Paulus predikade att varje enskild människa, oavsett social status, bär ansvar för sin egen frälsning. Patriarker, söner, döttrar, köpmän eller prostituerade möter inte Gud som innehavare av sådana sociala roller utan som individer.

Många kristna, som bar idéer formade i denna individualistiska metafysik, led martyrdöden under auktoritära romerska regimer och denna uppvisade heroism imponerade på andra. Det var en sak att dö för modet, dygden, familjen eller staden – en annan att dö för sin övertygelse. Enligt Siedentop fick individualismen med martyrernas beundrare en oväntad men betydelsefull skjuts framåt.

Vidare lärde de kristna att alla människor är lika inför Gud, varpå idén om en icke-hierarkisk social ordning gjorde sin intellektuella debut. Därmed är det inte långt till den normativa tanken att jämlika individer är berättigade till en social sfär i livet som de själva förfogar över och ansvarar för. Genom Paulus stöpte kristendomen om sociala praktiker i grunden. Den sociala och moraliska

individualismen utgjorde de-abstraktioner som med tiden möjliggjorde en institutionell omorganisering av samhället.

Och visst är det nödvändigt med en omorganisering av samhällets institutioner när *demos* – alltså *folket* – inte längre bara omfattar en privilegierad samhällsklass. Monasticismen visade vägen. 300-talets kristna klosterrörelse ledde till att nya samhällen uppstod som var centrerade kring den religiösa utövningen. Tanken var redan etablerad att själens frälsning kräver individens övertygelse, det vill säga att hon personligen överlåter sig själv till Gud. Ingen kan tvingas genom pärleporten. De nya samhällen som växte fram gjorde det därför med *ömsesidigt samtycke* som organiserande princip, som vore de modellerade av 1600-talets brittiska kontraktsteoretiker.

Med romarrikets fall tog det kristna prästerskapet ett politiskt steg framåt som administratörer och styresmän i städerna. Som goda herdar introducerade biskoparna och prästerna en dimension av ansvar till ämbetena, kanske till och med en tanke att de på ämbetsstolarna representerade ett samfund. I den kristna rörelsen var det inte ovanligt att religiösa ämbeten tillsattes av de underordnade, varpå det föll sig naturligt att också de nya politiska ämbetena kunde tillsättas på samma vis. Därmed utvecklades en tidig form av lagstyre: den politiska maktutövningen knöts inte till enskilda personer utan till valda representanter som verkade på uppdrag av församlingar inom på förhand bestämda ramar.

Siedentop menar dock att det var först på 1000-talet, då kyrkan ville befästa sin världsliga självständighet, som konstitutionella ordningar började ta form på allvar. Strax därefter mejslade kanonisterna ut ett juridiskt system som byggde på naturliga rättigheter, varpå det liberala teoribygget i stort sett var att betrakta som färdigt.

Det finns ett antal svårigheter med Siedentops sammanvävda teser. Det är tveksamt både om individualismen verkligen kommer

ur kristendomen och om kristendom har särskilt mycket med liberalism att göra. Tillkommer gör vissa problem med Siedentops data, analys och möjligen även politiska intresse.

I Platons dialog *Menon* ger Sokrates en ung slavpojke i uppgift att lösa ett matematiskt bekymmer. Slavpojken lyckas, vilket Sokrates tar som bevis för att människan bär på vissa medfödda färdigheter. Platon avslöjar därmed för eftervärlden att han inte var av uppfattningen att en människas sociala status alltid med nödvändighet har särskilda följder. Vidare låter han i *Staten* Sokrates argumentera för att det rättvisa samhället kräver den nobla lögnen att dess medborgare är olika mycket värda. Sanningen är förstås, vet Sokrates, den motsatta. Detta kanske inte övertygar läsaren om att en grov version av jämlik individualism var intellektuellt närvarande flera hundra år innan Jesu födelse, men det är inte heller min ambition. Jag vill med exemplet bara väcka tanken att individualism kan ha funnits innan kristendomen fanns, eftersom denna möjlighet måste diskuteras av den som hävdar motsatsen. Siedentop gör inte det.

Faktum är att inga alternativa förklaringsmodeller ägnas någon utvecklad kritisk uppmärksamhet i Siedentops bok. Sådana förklaringar skulle till exempel kunna vara att individualismen har uppstått ur sociala villkor, som en syntes ur en kompott av idéer som växelverkat under årens lopp, eller så har individualismen alltid varit en del av människans etik. Tesen att liberalismens moraliska kärna strålar som en ljuskägla ur Paulus lära är mycket djärv och borde ge upphov till tanken att aposteln själv kan ha fått idén av någon annan: den tidiga kristendomens eventuella individualism skulle kunna vara ett resultat av att individualismen redan fanns och påverkade tidens intellektuella. Siedentop borde ha gett frågor som dessa mer utrymme i sin bok.

Vidare är det inte okontroversiellt att kristendom över huvud taget har haft med liberalism och moralisk individualism att göra. Kristendomen har till exempel i två

årtusenden systematiskt underkänt kvinnan som en moralisk agent likvärdig med mannen. Kyrkan har haft en minst sagt tvivelaktig inställning till institutionaliserat slaveri och den för individualismen kritiska principen om oskuldspresumtion, liksom en fäbless för auktoritära och hierarkiska sociala ordningar. Jag undrar: hur individualistiska var korstågen?

Om kristendomen och liberalismen har en gemensam idéhistoria är det inte nödvändigtvis unikt för just de två. Kristendomen har ju också en gemensam idéhistoria med socialismen – "... det är lättare för en kamel att komma igenom ett nålsöga än för en rik att komma in i Guds rike" (Matt 19:23-4) – och genom traditionsbundenheten även med konservatismen. Kanske är gemenskapen i alla tre fall trivial, då den inte förmår säga någonting väsentligt och kunskapsberedande om varken ideologierna eller religionen.

Slutligen är det inte helt klart att Siedentops data stödjer hans tes. Till exempel krävs om monasticismen byggde på samtycke och därmed manifesterade en tidig individualism en förklaring till varför det dröjde över tusen år innan modellen skrevs ned. Det faktum att ingen artikulerade samtyckesprincipen – trots litterära och intellektuella färdigheter – är ett tecken på att den inte var närvarande i samtidens medvetande, eller heller eftervärldens. Först i och med Locke och Hobbes teorier trädde idén om samtycke till politisk maktutövning in i vår begreppsvärld. Den tidigare tystnaden talar emot Siedentops tes att kristna munkar nyttjade samtyckesprincipen redan under romartiden. I stället är tanken nära till hands att rikedomerna i vår moderna etiska begreppsapparat lurar Siedentop att se någonting som egentligen aldrig fanns.

Siedentop har skrivit ned en samling observationer av historiska skeenden som både enskilt och tillsammans är mycket intresseväckande. Men om individualismen har gett västerlandet en "riktning" – se bokens andra sida – så återstår det fortfarande att visa. Historien är, som författaren skriver på samma sida, komplex och sällan linjär.

Tyvärr föranleder vissa av bokens passager en spekulation i Siedentops personliga intressen. Han prisar sekularism: en påtvingad övertygelse är en motsägelse. Men detta tycks enligt Siedentop inte vara en liberal insikt utan en kristen, då kristendomen på outgrundligt vis har gjort sekularismen till en moralisk möjlighet (s 361). Och det sekulära samhället står tydligen inför både interna och externa existentiella hot. Under de senaste århundradena har liberalismen skurits av från sina moraliska rötter, det vill säga de kristna (s 338). Det tycks som att Siedentop vill återupprätta länken för att rädda liberalismen från implosion. Men vi får också av bokens första sida lära att det råder en global tävlan om idéer och att den västerländska sekulära staten ska ställas mot en växande islamistisk fundamentalism (alternativt "the challenge of Islam" eller "the threat of radical Islam", s 362). Liberalismen ska alltså vara tvungen söka skydd från islam under sina kristna rötter.

Är Siedentops bok ett försök att utforska och förklara vår historia, eller är den ett försök att mobilisera västerlandet mot författarens upplevda hot? Frågan är befogad.

Avslutningsvis, var Paulus "den främste revolutionären i mänsklighetens historia" (s 353)? Nej. Men Siedentops bok erbjuder ett intressant filosofiskt perspektiv på apostelns teologi, även om denna inte spelade den historiska roll Siedentop vill få oss att tro.

Jesper Ahlin är doktorand vid Avdelningen för filosofi, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm.
E-post: jesperahlin@abe.kth.se